

Vad blev det av Bygget?

En sann (?) berättelse om en mycket mystisk plats.

Joakim Johansson

-Hugg i här! ropade Nils till de andra drängarna som hade samlats för att baxa fram stenar till nybyggnationen. Nils, som liksom de andra var bonddräng från Bogestad, var en lång och reslig karl, stark som få. Han hade den här morgonen fått i uppdrag av sin husbonde Carlsson att vara behjälplig vid uppförandet av den nya byggnaden på byns marker.

-Nu lägger vi hörnstenen tillrätta! manade Nils på de andra som också fått samma order denna dag. Det var egentligen grevens arbetare från Sturefors slott som hölls med bygget, men eftersom greven även ägde Bogestad hade bönderna i byn fått förmaningar om att hålla med sina drängar om så behövdes. Ingen visste egentligen vad greven hade för planer med detta bygge. Visst hade byns folk spekulerat och funderat på vad det kunde tänkas bli, för det var ju verkligen ett lustigt ställe att bygga på. Den där steniga skogsbacken med österläge kunde väl knappast ge någon sol till alla de odlingsterrasser som greven låtit anlägga där. Mycket av backens sten hade visserligen gått åt till grunden för den nya byggnaden och den nya ladan samt terrasserna som hade anlagts med stankanter. Hade möjligtvis grevens bygge något att göra med den nya kanalen som skulle anläggas i Stångån, undrade drängarna då de pustade ut mellan allt släpande. Grevens mystiska planer hade sannerligen fått traktens folk att intressera sig, men även om bygget fascinerade lokalbefolkningen så skedde det ju i en tid, så här i slutet av 1860-talet, då mycket utvecklades runt om i landet. Arbetarna från Sturefors berättade heller inget, de fortsatte bara att envetet säga att greven givit dem order som de skulle utföra och att de fick inget berätta. Dagarna gick, Nils och de andra drängarna var tvungna att som vanligt sköta gårdens vardagliga sysslor, men så fort de var klara med dessa så skulle de hjälpa till att baxa sten till det som verkade bli huvudbyggnaden. Det verkade bli en suterrängliknande byggnad med ingång från ovensidan av backen och en källare därunder med ingång nerifrån backen. Framför ingången till övervåningen hade en stor halvrund flat sten körts fram för att fungera som trappa. Den fick drängarna slita med en hel dag för att få på plats. Arbetarna hade hunnit uppföra en lada vid platsen, den hade byggts mot en bergknalle för att på så sätt spara byggandet av en vägg. Men så en kall novemberförmiddag när drängarna kom till platsen, var arbetarna borta, vagnarna och verktyg var bortkörda och platsen verkade vara lämnad vind för våg. Utan arbetarna så visste drängarna inte riktigt vad de skulle göra så de återgick till byns sysslor. Varken drängarna eller bönderna hörde något mer om bygget, platsen förblev öde. Den tänkta huvudbyggnaden blev aldrig mer än ett stenfundament och den uppbyggda ladan lämnades att förfalla, trots att bönderna senare

frågat greven om att få använda den som höskulle, men då blivit nekade. Ingen fick någonsin något svar på vad det var som greven hade tänkt bygga. Platsen lämnades som den var utan att någon åberopade backen för något ändamål. När kartor ritades över Bogestads ägor år 1873 och 1877 ritades platsen in och antecknades som "Bygget".

Det du just har läst är inte sant, ett påhitt - kanske! Ingen vet. Det som stämmer av berättelsen är att platsen tillhörde Bogestad som i sin tur tillhörde Sturefors och beskrivningen av hur det ser ut i backen med stengrunder samt den sista meningen om kartorna. Platsens mystik satte igång mina tankar när jag besökte backen våren 2006. Ingen vet vad det har varit. Ingenstans finns platsen dokumenterad i något sammanhang, endast på kartor, som den från 1873 där det står Bygget. Ingen vet när grunden tillkom, om det var för flera hundra år sedan eller ett 1800-talsprojekt. Om det fanns en byggnad så försvann den troligtvis före sekelskiftet 1900, då det växer en grov cirka hundraårig ek i stengrunden. Terrasserna vittnar om att platsen mödosamt har iordningställts för något ändamål. Det har sagts mig att "det är nog bara en ladugård". Men att lägga en ladugård en bit upp i en terrasserad backe verkar helt oförståeligt. Att ha en ängslada för all skörd från åkrarna längs Stångån verkar också dumt med tanke på placeringen. Och varför har man lagt en så fin rund flat sten som förstutrapp till en lada? Bogestad bestod av tre gårdar och de ekonomibyggnader som behövdes fanns inom byn. På ägorna fanns fyra torpställen. Vad var då detta för ställe? Bostad är knappast troligt efter att ha begrundat husförhörlängderna. En verkstad av något slag kanske, men varför då terrasserna?

Idag är platsens forna öppna läge i backen dolt av träd och sly. De passerande golfspelarna anar föga vad som döljs i den dunkla skogsbacken. Platsen ligger utmed vår vandringsled, vid golfklubbens norra bana, öster om torpet Sundet. Denna mystiska plats kommer troligtvis att förbli en gåta för oss. Kanske gick det till så som min berättelse, vem vet. Vad är det som döljs i våra förfäders historia. Vad tror du?

Om du är nyfiken på platsen kan du följa med mig och fundera över vad det kan ha varit. Vi samlas vid Golfbanans parkering lördag den 4 november kl. 09.30.

Visste du att...

den ende svenske kung som passerat genom Landeryd socken är Oscar II?
Första gången var 1873, då han gjorde sin Eriksgata med ångbåt på Kinda kanal.

Den andra gången med tåg 1902, då han invigde Östra Centralbanan.

Tredje gången skedde samma år, då han åt lunch vid järnvägsdirektören
Jonn O. Nilsons sommarnöje Åhagen i södra Landeryd.

År 1804 bor smeden Magnus Carlberg i Sunnangärdet. Åren 1806 till 1817 bor smeden Carl Lilja i samma torp och åren 1809-10 bor även smedgesällen Peter Berglund där. Åren 1813 till 1818 bor smeden Carl Trysell i torpet Snåret (låg nära Nybro) på Harvestads ägor.

Det kan inte bekräftas att alla ovannämnda smeder varit verksamma i Harvestads smedja, men eftersom de bott här så kan man anta att de har varit det. Det lustiga är att det från 1818 fram till 1861 inte finns någon smed boende vid Harvestad. Jag tror knappast att smedjan stod oanvänd under dessa år. Antingen bodde smederna i någon av de kringliggande byarna, Edsberga, Bogestad eller Ullstämman eller så skötte några händiga gårdsfolk det nödvändiga smidet. ELLER... kan smedjan vara byggd så sent som 1861... Men varför då bygga så tjocka murar?

Fast den smidesbälg som finns i smedjan bevisar att smedjeverksamheten är äldre, för det finns gamla räkningar påklitrade på insidan. Det namn som nämns på dessa är, orgelbyggare Pehr Schiörlin (1736-1815). Han bodde i Linköping och brukar räknas som en vårt lands främsta orgel-byggare under denna epok. Så smedjans bälg kan dateras till omkring sekelskiftet 1800.

År 1861 nämns första smeden vid Harvestad på många år, smeden Nils Vilhelm Månsson. Troligtvis bodde han i den bostad som inretts vid den tiden ovanpå smedjan. När han och familjen flyttade 1868 kom smeden Bergström. Först år 1869 nämns smedjan som Smedjebacken i husförhörlängderna,. Senare kom smeden Andersson och därefter smeden Stål. År 1885 flyttade Nils Vilhelm Månsson tillbaka till Smedjebacken som smed igen, han blev den siste smeden innan verksamheten upphörde 1905. Det mest spännande är att han finns förevigad på ett fantastiskt fint fotografi från år 1892 med de dåvarande torparna och arbetarna vid Harvestad.

Smedjan fungerade som bostad för gårdsfolk fram till 1949, varefter den var sommarstuga tills hembygdsföreningen övertog smedjan 1991.

Mer om när smedjan kan vara byggd kan vi för tillfället inte få fram. Så byggnadens dolda historia kommer nog fortsätta att gäcka oss länge.

.....

Visste du att...

Där Hjulsbroskolan ligger idag var förr en vanlig åker. På den åkern fanns en stor sten som sades vrida sig när kyrkklockorna slog.

.....

Medlemsbladet ges ut till medlemmar i Landeryds Hembygdsförening
Fyra nummer per år till ca 360 hushåll

Harvestads gårdssmedja - Smedjebacken

Joakim Johansson

Den smedja som nog har den mest gåtfulla historien är Landeryds Hembygdsförenings egen smedja, Harvestads gårdssmedja. Själva smedjeverksamheten är väl inte det gåtfulla, men däremot den byggnad som den inryms i.

Smedjans speciella tjocka stenmurar har fascinerat många och framkallat livliga spekulationer. Det finns många oförklarliga frågor om varför byggnaden ser ut som den gör. Vad vet vi egentligen om vår smedja? Det ska jag försöka att reda ut här.

Om Harvestads gårdssmedja finns, vad hembygdsföreningen vet, inget skriftligt bevarat. Rent utseendemässigt kan smedjans överdel, det vill säga timmerväggarna och tak, vara byggt på såväl 1600-tal som 1800-tal. En datering med kol-14 metoden på timmerstockarna skulle kunna ge närmare svar på smedjans uppförande, eller i alla fall överdelen. Grundmurarna skulle ju kunna vara äldre.

Senaste teorin är att smedjans tjocka murar kan ha byggts för salpetersjuderi, en del i krutstillverkning. Fast inga personer med titeln salpetersjudare har påträffats vid Harvestad i kyrkböckerna.

De källor jag i övrigt kan dra nytta av är just kyrkans folkbokföringar. Jag letar efter personer som varit smeder och bott vid Harvestad. Jag börjar i Landeryds födelsebok, där finns alla barn som fötts i socknen från år 1695, samt föräldrarnas namn, titel och bostad. Först år 1724 finner jag, fadern smeden Eric Mörling boende på Harvestads ägor. Näste smed på Harvestad ägor att få barn är, år 1763 smeden Carl Wistelii, och år 1785 smeden Olof Wredberg. Mer information om var vid Harvestad de bodde ger inte denna källa.

Detta säger inte mycket om hur många smeder det funnits vid Harvestad, alla fick väl inte barn just där. Jag får på så sätt inte heller någon tydlig bild av när smedjeverksamheten kan ha börjat.

Nu går jag över till husförhörlängderna för Landeryd som börjar år 1789. Åren 1789 till 1797 bodde i torpet Sunnangärdet på Harvestads ägor, smeden Peter Köhler född 1762.

Var torpet Sunnangärdet låg är inte bekräftat eftersom det revs omkring 1851, före det att den omfattande häradskartan ritades 1877. Torpet kan möjligtvis ha legat närmare Harvestad, då torpet Nordangärdet låg vid Brokindsleden norr om Harvestad och torpet Östangärdet öster om Harvestad (vid Högsbacken) närmare Bogestad. Då borde ju Sunnan(söderom)ärdet ha legat mot Edsberga söder om Harvestad. Fast inga spår finns på kartor eller i terrängen.

Det kan också ha varit vid nuvarande Nybro, där ett torp som hette Sunnanbro fanns fram till 1789. Möjligtvis blev Sunnanbro omdöpt till Sunnangärdet 1789, men det är väldigt ovisst.

En kväll gick jag till Valhall.

Joakim Johansson

Valhall – Det var ett torp som låg på Hageby prästgårds ägor vid ekbacken som kallades för just Valhall. Det var förra året när jag gick till den backen för att leta efter en husgrund efter torpet, men inte fann någon, som jag funderade över namnvalet på backen. Och det är just vad detta handlar om, namn som glöms bort.

Den yngre svenska generationen födda under 1900-talets senare årtionden, vilken grupp jag själv tillhör, som bara fått se i skolans historieböcker hur livet förr begav sig och hört mor och farföräldrar berätta om sin barndom, har väldigt svårt att ta in hur livet egentligen var, för inte alltför länge sedan.

Jag själv som är intresserad av historia och folklivsforskning och själv kan tycka, är insatt i det mesta, får ibland höra sånt som jag inte haft en aning om hur det tillgick i det vardagliga livet förr.

De äldre generationerna som upplevt samhällets förändringar tycker att gamla saker och göromål är självklart, men i en yngre människas huvud kan det te sig helt obegripligt, nu när vi vuxit upp med självklarheter som el, TV, video, dator, kylskåp, mikro, pizzeria och köpcentrum. Rätta mig om jag har fel.

När den svenska landsbygden så sakteliga tömdes på folk under 1900-talets stora förändringar med inflyttning till städerna med sina växande stadsdelar, och speceriaffärerna som blev stormarknader, så lämnades det gamla slitiga jordbrukssamhället bakom. Man ville leva mer "fritt" utan att behöva producera råvaror och istället handla det man behövde i butiker.

Nåväl, en ganska krass beskrivning av en process som pågått om inte under de senaste hundra åren, så i alla fall de senaste femtio åren. När det gamla jordbrukssamhället minskade och industrisamhället ökade, lämnades de gamla teknikerna därhän och glömdes till sist av den större mängden.

Det jag med detta vill påskina är sådana enkla saker som namn på omgivningarna. Nuförtiden har man ingen nytta av att veta vad en skogsbacke kallas vid för namn.

Många av dagens yngre människor vet väl knappt att de flesta åkrar, hagar, ängar och skogsbackar förr hade namn som kännetecken. Det är för att sådana namn och företeelser inte ska glömmas bort helt och hållet som hembygdsföreningar spelar en viktig roll runt om i Sverige.

Det kan för vissa kännas helt onödigt att veta ett namn på en skogsbacke. Men man bör då ha i åtanke att våra förfäder som orienterade sig med att benämna allt med namn burit dessa namn med sig i många generationer. Namn som funnits sedan "urminnes tider" är idag så gott som bortglömda vilket är fel.

De gamla traditionerna har fått abrupta slut med det moderna samhället. Jag har jämnåriga kamrater som anser att allt gammalt är onödigt. Varför se bakåt? Jo, för att lära sig av det som skett, säger jag liksom många med mig. Men det gäller som sagt att verkligen ta till vara på traditionerna innan de glöms bort helt.

Mycket har redan försvunnit med äldre generationer och det blir inte lättare.

Så det jag vill framföra med detta är, lyssna till vad som berättas om dina omgivningar och för traditionen vidare, för när du minst anar det så är de som vet något om det borta.

Hjälp hembygdsföreningarna med bevarandet av dina förfäders gamla traditioner.

Visste du att...

Där affären Willys ligger i Ekholmen centrum idag, låg tidigare en ladugård innan centrum byggdes 1971.

Ladugården tillhörde egnahemmet Pettersborg som var en gård byggd 1903. Själva mangårdsbyggnaden låg utanför föreningssparbankens skyltfönster.

Tiderna förändras, och vår omgivning även så.

Ni som ännu inte betalat medlemsavgiften för år 2006
får ett inbetalningskort medskickat

